

MAGYAR SZÓLÁSTÁR

Szólások, helyzetmondatok, közmondások
értelmező és fogalomköri szótára

TINTA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2003

A MAGYAR NYELV KÉZIKÖNYVEI V.

Sorozatszerkesztő:

KISS GÁBOR

Mindössze arra akartalak figyelmeztetni, mennyire nincs és nem lehet 'teljes' szótár. A szótár csak kagyló, ezzel csak meregetünk a nyelv tengeréből. A nyelv azonban a tenger, a tenger.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: „Kagyló és tenger”, *Nyelv és lélek*.

Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971, 166.

MAGYAR SZÓLÁSTÁR

Szólások, helyzetmondatok,
közmondások
értelmező és fogalomköri szótára

Főszerkesztő

BÁRDOSI VILMOS

TINTA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2003

Készült
a magyar állam fennállásának ezredik évfordulója alkalmából és tiszteletére.

A kézirat elkészítését
az Országos Tudományos Kutatási Alap OTKA T 2257, valamint T 017939 számú kutatási
szerződéseai támogatták.

Főszerkesztő
BÁRDOSI VILMOS

Szerkesztők
BALÁZS GÉZA, BALOGH PÉTER, HESSKY REGINA, KISS GÁBOR

Lektorálta
KISS JENŐ
nyelvész, akadémikus
MAGAY TAMÁS
az MTA Szótári Munkabizottságának elnöke

Az anyaggyűjtésben közreműködött
GÖRBICZ EDIT, IKER BERTALAN, JÁRÁSI ANIKÓ, † LÁSZLÓ SAROLTA, MARUSZKI JUDIT
NAGY ÁGNES, NÁRAY-SZABÓ MÁRTON, KISS KORNÉLIA, SIMON PÉTER, SZABÓ DÁVID

Számítástechnikai munkatárs
KISS MÁRTON

ISSN 1589-4371
ISBN 963 9372 47 1

Kiadja a Tinta Könyvkiadó, Budapest

© Balázs Géza, Balogh Péter, Bárdosi Vilmos, Hessky Regina, Kiss Gábor

Minden jog fenntartva. A mű sem részleteiben, sem egészében nem reprodukálható semmi-
lyen eljárással a jogtulajdonosok előzetes engedélye nélkül.

A kiadásért felel: a TINTA Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Hidalmási Anna
Tipográfia és borítóterv: Temesi Viola
Műszaki szerkesztő: Heiszer Csaba
Nyomás és kötés a Kinizsi Nyomda munkája
Felelős vezető: Bördös János igazgató

Tartalomjegyzék

Előszó	VII
A szótár felépítése és használata	X
A szótár anyagának kiválasztása	X
Az anyag címszavak szerinti elrendezése a szótárban	XIII
A szócikkek felépítése	XIV
A névfelidézõ szókapcsolatok	XVII
A mutatók	XVII
A rövidítések és a jelek magyarázata	XIX
Feldolgozott szótárak	XX
Bibliográfiai válogatás.....	XXII
Szólástár	1
Névfelidézõ szókapcsolatok	393
Csoportosítás a metaforikus szókapcsolatok szerint	393
Csoportosítás a tulajdonnevek szerint	402
Fogalomköri mutató	409
Szómutató	621

Előszó

„A nyelvet nem lehet szótárazni, elzárni és véglegezni. Eleven szövet az, mely teljesen soha sincs készen, mindig újra és újra kell szőnünk, valahányszor beszélünk vagy írunk.” KOSZTOLÁNYI DEZSŐ e nemesen megfogalmazott gondolata szerint¹ – amelynek igazságát a modern nyelvészeti munkák is alátámasztják – az emberi nyelv kreativitása leginkább abban mutatkozik meg, hogy a beszélő a kommunikáció folyamán képes olyan mondatokat, mondat sorokat alkotni és megérteni, amelyeket előtte soha senki nem fogalmazott meg. Ezek nagy része a beszéd közben alakul ki, tehát nem tervezhető, hanem alkalmoszerű, főleg a beszédhelyzetről, valamint a kommunikációs folyamatban résztvevők személyiségétől, így kreativitásától is függ. A beszéd egy másik, legalább annyira fontos részét azonban előre látható és az adott helyzetben rutinszerűen, automatikusan ismételhető, két vagy több szóból álló és többé-kevésbé kötött szókapcsolatok alkotják. Ezek tehát olyan, már a gyermekkorban a gondolkodásba és a beszédbe beépülő állandó szókapcsolatok, melyeknek tagjai között általában nyelvtani, ún. szintagmatikus viszony van. Szerepük azonban nem nyelvtani, hanem képzetkeltő jellegű, a közlés során nem mi alkotjuk meg őket, hanem – szinte előre gyártott elemekként, szokványos szókapcsolatokként – már készen jelennek meg tudatunkban, azaz nem produkáljuk, hanem reprodukáljuk őket. De ahogy az előre gyártott házigyári elemek anyaga, mérete, formája, funkciója, kapcsolódási helye sem egyforma, úgy természetesen ezeknek a szókapcsolatoknak a kötőanyaga, alakja, kötöttsége és szerepe is változó. Létüket nem utolsósorban annak köszönhetik, hogy képszerűségük miatt (mert „lelkünk egész gazdagsága beléjük fér”²) szerfölött gazdaságos módon és hatékonyan – sokszor igen esztétikusan vagy éppen humorosan – tudnak analóg beszédhelyzetekben információkat közvetíteni.

A szókapcsolatokat alkotó építőelemek, a szavak – figyelembe véve az adott nyelv nyelvtani és logikai szabályait – elméletileg végtelen sok módon és formában léphetnek egymással kapcsolatba. E megfigyelésből kiindulva – és a teljesség igénye nélkül – egy nyelvben megkülönböztethetünk:

- 1) teljesen alkalmoszerű és végtelen számú szabad szókapcsolatokat;
- 2) szerkezetileg és jelentéstanilag teljesen kötött, csak globálisan értelmezhető, erős metaforikus értékkel és nyelvi hagyományokkal bíró, közkeletű, állandósult szókapcsolatokat az alábbi néhány gyakori típussal és hagyományos elnevezéssel:
 - a) szólások (**kivágja a rezet; felkapja a vizet; árkon-bokron keresztül**);

¹ KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: „Fellejáró és elképesztő”, *Nyelv és lélek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1971, 64.

² KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: „A lélek beszéde”, *Nyelv és lélek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1971, 217.

- b) szóláshasonlatok (**szegény, mint a templom egere; annyit ért hozzá, mint tyúk az abécéhez**);
- c) beszédhelyzethez, szituációhoz kötött, „akkor szokták mondani, ha...” típusú, ún. „pragmatikus helyzetmondatok”, konvencionális szójárások (**Angyal repül [száll] (el) a ház fölött. Most ugrik a majom a vízbe! Szépre száll a füst. Kár a benzinért!**)³;
- d) ún. „beszédművek” a következő néhány lehetséges altípussal:
- i) köszönések, megszólítások (**Pálinkás jó reggelt! Hol jársz itt, ahol a madár se(m) jár?**);
 - ii) szitkozódások, átkozódások (**Az anyja keservét! Az isten verje meg!**);
 - iii) politikai jelszavak (**Nem kell a sóder, nem kell a duma, saját medrében folyják a Duna!**);
 - iv) sírfeliratok (**Itt nyugszom én, olvasod te, olvasnám én, nyugodnál te.**), butéliafeliratok (**Nézz a butykos fenekére, ott az élet dicsősége.**), pólófeliratok (**Foglalt vagyok.**);
 - v) graffitik (**Hülye, aki (el)olvassa.**) stb.;
- e) szállóigék, bölcs mondások, idézetek (**Nyelvében él a nemzet. Ha rövid a kardod, toldd meg egy lépéssel!**);
- f) az általános érvényűség igényével használt, életbölcsséget megfogalmazó, mondatértékű közmondások, szokásmondások (**Lassan járj, tovább érsz. Ki korán kel, aranyat lel.**)⁴;
- 3) a két első kategória közötti átmeneti, az összeforrottság különböző fokán álló struktúrákat, az ún. kollokációkat és terpeszkedő szerkezeteket (**homlokegyenest ellenkező; vereséget szenved**).

A fenti kategóriák közötti határvonalak meghúzása nem mindig egyszerű feladat. Ennek problematikája azonban már külön tanulmány tárgya lehetne.

A nyelvnek azt a részét és a nyelvtudománynak azt az ágát, amely a különböző mértékben kötött szókapcsolatokat érinti, illetve vizsgálja és gyűjti, tág értelemben az eléggé általánosan elfogadott frazeológia gyűjtőnévvel jelöljük. Az ide tartozó nyelvi struktúrákat pedig általában frazeologizmusoknak, frazeológiai egységeknek, frazémáknak, idiomatizmusoknak, idiómáknak, állandósult szókapcsolatoknak, (szokványos) kifejezéseknek, szólásoknak, szólásmódoknak, szokásmondásoknak, proverbiumoknak stb. szokták nevezni. Ezek közül manapság úgy tűnik, hogy a **frazéma** szakszó kezd egyre inkább elterjedni.

Magyarországon a szólás- és közmondásgyűjtésnek nagyon gazdag hagyománya van.⁵ A XX. század második felénél maradván elsősorban O. NAGY GÁBOR (1966) vagy MIHÁLYI JÓZSEF (1963) nevét kell megemlítenünk, akiknek gyűjteményei kiválóan mutatták be a magyar nyelv gazdag szólás- és közmondáskincsét. O. NAGY GÁBOR monumentális munkáját nehéz lenne

³ O. Nagy Gábor meghatározása szerint ezeknek a konvencionális kifejezéseknek „az a legszembevetőbb jellemvonásuk, hogy pusztán a megszokás tartja őket életben; bizonyos helyzetekben, bizonyos alkalmakkor anélkül mondja őket az ember, hogy különösebb jelentőséget tulajdonítana a velük kifejezett megállapításnak.” O. NAGY GÁBOR: *Magyar szólások és közmondások*. Gondolat, Budapest, 1976, 16.

⁴ A helyzetmondatokkal ellentétben mind a szállóige, mind pedig a közmondás olyan általános érvényű elvet fogalmaz meg, „amelynek a tartalmával kapcsolatban fölvethető az ‘igaz vagy nem igaz kérdése’, és amely mindig többé-kevésbé korhoz kötött és ezért társadalmilag is meghatározott világnézetet tükröz.” O. NAGY GÁBOR: *Magyar szólások és közmondások*. Gondolat, Budapest, 1976, 12.

⁵ A témáról részletesebben lásd: O. NAGY GÁBOR: *A magyar frazeológia története*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.

túlszárnyalni. Nem is ez volt a célunk. Az elmúlt négy évtized nyelvfejlődése, a frazeológia és a lexikográfia területén bekövetkezett elméleti, módszertani változások, valamint a nyelvet mindennapi munkájukban használók növekvő igénye egyre újabb és jobb kézikönyvek, szótárak iránt együttesen indokolták a magyar nyelv új frazeológiai szótárának megszerkesztését.

A most közreadott szótár a változatokkal együtt több mint 13 000 magyar kifejezést, szólást, helyzetmondatot és közmondást tartalmaz közel 4000 címszó alá besorolva. Gyűjteményünk összeállításával több célt is szerettünk volna elérni:

- tudományos igénnyel és egyben a gyakorlati szempontokat is szem előtt tartva számba venni a magyar nyelv ősi, évszázadok óta a mai napig használatos klasszikus, irodalmi, népies fordulatai mellett elsősorban a mai nyelvállapotra – annak szlenges, néha kissé vulgáris rétegét is beleértve – jellemző frazeológiai egységeit;
- részt vállalni a nyelvünk elszintelenedése és nyelvi hagyományaink pusztulása elleni küzdelemben oly módon, hogy minden anyanyelvi beszélő jobban megismerhesse a bemutatott szólások által is nyelvünk történetét, szellemét, hagyományait;
- hasznos munkaeszközt kézbe adni a magyar nyelv minden hazai és külföldi használójának ahhoz, hogy a gazdagabb jelentéstartalommal bíró szólások segítségével minőségileg magasabb nyelvtudási szintet érhessenek el, mondanivalójukat meggyőzőbben, tömörebben, képszerűbben tudják megfogalmazni, és ezáltal is elkerülhessék a képzavart okozó gyakori téves szóláshasználatot;
- olyan lexikográfiai adatbázist létrehozni, amely hatékony kiindulópontul szolgálhat általános és frazeológiai szótárak összeállításához.

A szótár felépítése és használata

A SZÓTÁR ANYAGÁNAK KIVÁLASZTÁSA

A közreadott szókapcsolatok típusai és a használók köre

Szótárunkat úgy állítottuk össze, hogy az lehetőleg minél nagyobb áttekintést adjon a magyar kifejezések, szólások, helyzetmondatok (szójárások) és közmondások típusairól. A nyelv hihetetlen gazdagsága és szüntelen változása folytán e nyelvi elemek teljes felsorolása természetesen nem lehetett a célunk. Amint erre már utaltunk, a magyar nyelv ősi, évszázadok óta a mai napig használatos fordulatainak, szokásmondásainak rögzítése mellett elsősorban a mai magyar köznyelvre jellemző állandósult szókapcsolatokat kívántuk számba venni, azokat tehát, amelyeket egy ma élő iskolázott, főleg fiatal, illetve középkorú magyar anyanyelvű beszélő ismer, használ vagy – jelentéstartalmát megismerendő – keresni akar.

Ez utóbbi területen külön figyelmet szenteltünk a szleng minősítésű kifejezéseknek. Ezek beszélt nyelvi szókincsünk olyan újabb és nehezen rögzíthető képződményei – helyenként még talán csak amolyan tréfás *hapax legomenonok*⁶ –, amelyek a kevésbé igényes, igen fesztelen és tréfás nyelvhasználatban, az újításra nagyon hajlamos argóban és a diáknyelvben fordulnak elő. A szlengre általában jellemző a szókimondó, helyenként vulgáris, durva kifejezőmód, elsősorban a társadalom által egyébként tabuként kezelt területeken. Mivel azonban ezek is a nyelvhez tartozó elemek, a szótárban való szerepeltetésüktől – módjával és egy bizonyos szükségszerűen szubjektív módon megvont határon belül – nem tekinthetünk el. Esztétikai megítélésüket, használatuk korlátozott voltát azonban mindig a VULG. minősítéssel jeleztük.

Természetesen előfordulnak gyűjteményünkben a RÉG. vagy RITK. rövidítéssel jelzett, régies, elavulóban lévő, ma már ritkábban használt fordulatok is, amelyek azonban képszerűségüknél fogva a mai nyelvhasználó számára is könnyen felfoghatók, értelmezhetők (**csigapáripán jár** ‘lassan jár’; **Bagoly is bíró (a) barlangjában** ‘a saját otthonában mindenki úr’), vagy melyeknek megértése fontos lehet egy-egy magyar klasszikus író műveinek olvasásakor (például a Móricznál olvasható **Ábrahám kebele** ‘a mennyország, a túlvilági boldogság’ vagy a Csokonai által használt **egy rubrikába helyez [sorol v. vesz] vkit vkivel** ‘egy kategóriába sorol vkit vkivel, egyformán ítéli meg őket’ kifejezések). Ugyanilyen megfontolásból szerepeltetünk a görög-római mitológiából származó és az európai kultúrában tovább élő közismert fordulatokat is (**Damoklész kardja**; **kettévágja [megoldja] a gordiuszi csomót** stb.).

Szótárunk típusa és fő jellemzői

A gazdag magyar frazémaanyag szövegkörnyezetben, illusztratív példamondatokban való bemutatására terjedelmi okokból eleve nem vállalkozhattunk. Ennek megfelelően te-

⁶ Egyetlen helyen előforduló adat (szó szerint: egyszer mondott).

hát a *Magyar szólástár* az alábbi szempontok előtérbe helyezésével kívánja hatékonyan segíteni a magyar nyelv tudatos és igényes használatára törekvő anyanyelvű vagy magyarul tanuló olvasót:

- a) a mai magyar köznyelvben használatos leggyakoribb frazematípusok (szólások, helyzetmondatok és közmondások) minél nagyobb számban való összegyűjtése;
- b) az összegyűjtött frazémák időbeli (RÉG., RITK.), regionális (NÉP.), csoportnyelvi (SZLENG) és stílári (BIZ., GÚNY., PEJ., SZÉPÍTŐ, TRÉF. VÁL., VULG.) minősítése;
- c) a frazémák használati lehetőségeinek részletes leírása (különös tekintettel a bennük lévő vonzatokra);
- d) a frazémák alapos, körültekintő jelentésértelmezése (különös tekintettel az utóbbi évtizedekben létrejött jelentésváltozásokra, jelentésbővülésekre vagy az éppen kialakulóban lévő új jelentésekre);
- e) a frazémák aktív használatát elősegítő, hatékony fogalmi mutató kidolgozása azok számára, akik egy-egy (ismeretlen vagy alkotóelemeiben csak megközelítőleg ismert) fordulatot (esetleg annak további szinonimáit) nem a bennük előforduló egyedi szavak, hanem a sokkal általánosabb, a mindenki által könnyebben megalkotható fogalomkörök alapján kívánnak megtalálni;
- f) olyan szómutató összeállítása, amely a frazémákat minden tartalmas alkotószavuk alatt felidézi, és egyúttal bemutatja, hogy adott szó (pl. *tódu*) mely más szavakkal (pl. *fej, vér*) alkothat frazeológiai kapcsolatot.

A frazematípusok megoszlása szótárunkban

Szótárunk anyaga a frazémák típusai és minősítései szerint statisztikailag a következőképpen oszlik meg (a szótárban megjelenő frazémák tényleges száma több a megadott összértéknél, melybe természetesen nem számítottuk bele a majd ezres nagyságrendet elérő, azonos jelentéssel bíró és így nem külön szótári egységként kezelt alakváltozatokat).

A teljes anyagban	Szólás	Helyzetmondat	Közmondás	Összesen
	9452 (78%)	2098 (17%)	542 (5%)	12 092 (100%)
Minősítések szerint	Szólás	Helyzetmondat	Közmondás	Összesen
BIZALMAS	1411	602	10	2023 (17%)
GÚNYOS	172	104	7	283 (2%)
NÉPIES	377	137	69	583 (5%)
PEJORATÍV	141	20	2	163 (1%)
RÉGIES	275	33	63	371 (3%)
RITKA	276	43	20	339 (3%)
SZÉPÍTŐ	67	19	0	86 (1%)
SZLENG	788	231	0	1019 (8%)
TRÉFÁS	817	443	26	1286 (11%)
VÁLASZTÉKOS	769	17	4	790 (7%)
VULGÁRIS	254	80	10	344 (3%)
Összesen	5347	1729	211	7287 (60%)

Mi nem került bele gyűjteményünkbe?

Jóllehet az állandósult szókapcsolatok időbeli, regionális, csoportnyelvi és stílári értékelése korántsem mindig egyszerű feladat, az alább felsorolt típusok mégis viszonylag egyértelműen elkülöníthetők, és a használók többségének szempontjából háttérbe szoríthatók. Gyűjteményünk tehát nem vette fel:

- a már teljesen feledésbe merült, elavult, önmagukban már nem, vagy csak nagyon nehezen értelmezhető kifejezéseket, helyzetmondásokat és közmondásokat (**dézmát kell venni a szaván** ‘nagyotmondó’; **körömhegyre áll** ‘minden erejét megfeszítve bátran kiáll’; **Annak is az orra alatt a szája** ‘ő is ugyanolyan ember, mint bárki más’);
- az O. NAGY GÁBOR és más szerzők által is igen részletesen leírt, csak egy-egy szűkebb régióra jellemző tájnyelvi állandósult szókapcsolatokat és közmondásokat (**medvét fog** ‘nem sikerül a terve, felsül’; **Üres hordó jobban kong** ‘a buta emberek sok butaságot fecsegnek’);
- a kirívóan vulgáris, durva kifejezéseket vagy ilyen szavakat tartalmazó szókapcsolatokat (**más faszával veri a csalánt** ‘számára kellemetlen v. hátrányos dolgot másvalaki kárára, hátrányára próbál elvégeztetni, elintézni’), amelyeket az érdeklődők speciális szótárakban találhatnak meg (lásd a feldolgozott szótárak listáját);
- a szűken vett szakterminológiához tartozó állandósult szókapcsolatokat (**archimedesi csavár** ‘végtelenített csavarból álló vízemelő gép’; **nagy éjjelipávaszem** ‘Európa legnagyobb szárnyfelületű lepkéje [*Saturnia pyri*]’); ha azonban olyan, eredetileg szakterminológiai – elsősorban a sportnyelvből származó – kifejezésekről van szó (**magas labda** ‘különösen vita során a partner ügyetlenségéből, figyelmetlenségéből, elszólásából adódó, könnyen kihasználható lehetőség, megtámadható álláspont’), amelyek ma már a köznyelvben is igen elterjedtek, ezeket természetesen gyűjteményünk is közli;
- a már folklorisztikusnak tekinthető és fentebb jelzett beszédműtípusok (politikai jelszavak, feliratok, sírfeliratok stb.) nagy részét (**Nézz a butykos fenekére, ott az élet dicsősége**);
- azokat a magyarban igen nagy számban létező ikerszókat, amelyek nem valamilyen állandósult szókapcsolatban szerepelnek (pl. **ismeri az ügy v. a dolog minden ága-bogát** ‘bonyolult, szerteágazó dolognak, kérdésnek minden részletét ismeri’), hanem önállóan is megállnak (**boldog-boldogtalan** ‘bárki, mindenki’), vagy tetszőleges szavakkal léphetnek kombinációba (**folyton-folyvást eszik, iszik, beszél...** stb. ‘állandóan eszik, iszik, beszél... stb.’);
- a mindennapi nyelvhasználatban (pl. a tömegkommunikáció nyelvében) igen gyakori és tulajdonneveket helyettesítő, névfelidéző metaforikus szókapcsolatokat⁷, „ragadványneveket”, amelyeket egyébként klasszikus szótári definícióval nem is lehet ellátni (pl. **a kalvinista Róma** ‘Debrecen’, **a legnagyobb magyar** ‘Széchenyi István’ stb.); gyakoriságuk miatt azonban teljes figyelmen kívül hagyásuk nem lett volna célszerű, így a törzsanyagtól elkülönítve válogatást adunk belőlük;
- a szintén külön szótárba kíváncsozó, definícióval sokszor nehezen ellátható és nyelvhelyességi szempontból is kifogásolható terpeszkedő igei szerkezeteket (**említést tesz** ‘megemlít’), valamint az ún. lexikai affinitásokat, kollokációkat (**megrögzött agglegény**).

⁷ A stilsztikában antonomázia névvel is szokták azonosítani ezt a jelenséget. A görög eredetű szó (‘másként való megnevezés’) azt jelenti, hogy valamely személyt vagy dolgot általánosan ismert tulajdonságával jelölünk meg, vagyis a neve helyett – rendszerint – a szokásos jelzőjét vagy körülírását használjuk.

A frazémák kiválasztásában, a pontosítások, kiegészítések elvégzésében elsősorban a felhasznált források jegyzékében felsorolt művek szolgáltak támpontul. Évtizedes kutatómunka során azonban elkerülhetetlen volt ezek kiegészítése olyan, szótárilag még nem rögzített fordulatokkal, amelyek a mindennapi beszédben már széles körben használatosak (**kilóg a sorból; taccsra tesz [vág]; padlóra küld; zöld utat kap; dob egy hátast; A damaszkuszi úton nagy a tolongás**), és amelyeket a megújuló magyar szótárírásnak előbb-utóbb rögzítenie kell.

AZ ANYAG CÍMSZAVAK SZERINTI ELRENDEZÉSE A SZÓTÁRBAN

A címszavak névszóközpontú meghatározása

Szótárunkban az állandósult szókapcsolatokat az ábécérendbe besorolt címszavakhoz (hívószavak, vezérszavak) rendelve vettük fel az alább részletezett alapelvek szerint. A címszavak meghatározása alapvetően névszóközpontú volt. A névszó – és különösen a főnév – kitüntetett szerepét többek között az a megfontolás indokolta, hogy az állandósult szókapcsolatokban gyakori igei változatok esetén a főnév bizonyul a legállandóbb elemnek.

- Ha tehát van főnév vagy főnevesült elem a kifejezésben, akkor azt mindig az első főnévi tag szerint soroljuk be az ábécérendbe. Például az **igazak álma** szókapcsolat az **IGAZ**, a **felkapja a vizet** kifejezés a **VÍZ**, a **kiugrasztja a nyulat a bokorból** szólás pedig a **NYÚL** címszó alatt található meg.
- A szóláshasonlatok vezérszava is a hasonlító szerkezet első névszói eleme (többnyire főneve) vagy ennek hiányában igéje: **káromkodik, mint a jégeső (JÉGESŐ); ártatlan, mint a ma született bárány (BÁRÁNY); jár vkinek a keze, mint a motolla (MOTOLLA); úgy, mint a pinty (PINTY); olyan, mint egy alvajáró (ALVAJÁRÓ); olyan kövér, hogy gurul (GURUL).**
- A hasonlat igéjét vagy melléknévét kiegészítő, erősítő **úgy** és **olyan** szavak használata elsősorban ritmikai kérdés, ezért ezek – kivéve, ha hiányuk miatt a hasonlat nyelvtanilag helytelenné válna (**úgy esik, hogy ölben viszik ki ugatni a kutyát; olyan hideg van, hogy ölben viszik ki ugatni a kutyát**) – általában nem, vagy csak zárójelben szerepelnek.
- Ha egy kifejezésben (**mindennek van határa**) egy teljes értékű főnév (**HATÁR**) és egy főnévként is használatos más névszói elem (**MINDEN**) található, a kifejezést természetesen a teljes értékű főnév (**HATÁR**) alatt szerepeltetjük. Ugyanígy járunk el, ha a kifejezés első főneve nem főnévként szerepel: **vkinek tenger sok adóssága van** → **ADÓSSÁG**. A vezeték- és keresztnévet is tartalmazó kifejezések többnyire a keresztnévnek megfelelő címszó alatt találhatók meg: **nem a Tüdős Klára tervezett vkit** → **KLÁRA**.
- Ha a főnévi tagnak változatai lehetnek (**benne van a pácban** v. **a slamasztikában**), akkor a kifejezés – mivel szótárunkban címszavakra utalás csak helyesírási változatok esetében történik – minden főnévi elem alatt (a fenti példákban a **PÁC** és a **SLAMASZTIKA** címszó alatt is) önálló szótári egységként szerepel.
- Ha a kifejezésben nincs főnév, ám van valamilyen más névszói elem, akkor az lesz a címszó (**egyik a másikat éri** → **EGYIK**).

Ettől az alapvetően névszóközpontú besorolási elvtől a következő esetekben térünk el:

- Ha egy kifejezésben jószérivel csak igei vagy igenévi elemek vannak (**guggolva is kibírja; Annak már lóttak; Még neki áll feljebb**), akkor a kifejezés az első igei tag (**GUGGOL, LŐ, ÁLL**) alatt szerepel. Esetleges igeváltozatok esetében itt is minden igei tag alá bekerül a kifejezés.

- Különösen a helyzetmondatok esetében fordulhat elő, hogy bennük sem névszói, sem pedig igei elem nem található (**Na és aztán?**). Ekkor a besorolás a legerősebbnek tűnő elem (**AZTÁN**) alá történik.

A SZÓCIKKEK FELÉPÍTÉSE

A címszavak

- Az azonos alakú címszavakat arab számmal választjuk el egymástól (**ÁLL¹ – ÁLL²**). A köztük lévő sorrend: főnév → ige → egyéb szófaj.
- A címszó alakváltozatai szögletes zárójelben állnak: **DÖRGÉS [DÜRGÉS]**. A ritkább címszóalaknál utalunk a gyakoribb alakra, ahol a címszóval kapcsolatos szólásokat is megadjuk: **DÜRGÉS → DÖRGÉS**.
- A mai nyelvéllapot szerint csak állandósult szókapcsolat elemeként előforduló címszavak elvont alakját tompa zárójelben jelezzük: <**HADILÁB**>, <**VÉRSZEM**>. E szavak tehát manapság szabad szókapcsolatokban nem használatosak. Hasonlóképpen kezeljük az idegen írású vagy hangzású, valamint az értelmező szótárakban nem szereplő, hangsúlyosan argotikus címszavakat is: <**BOOGIE**>, <**KURZ**>, <**JERGLI**>.
- A címszavak ábécérendben követik egymást és bokrot alkotnak, melyen belül a vastagon szedett frazémákat a következő rendben soroljuk be:
 - a szócikk első részében a hagyományos értelemben vett szólások, szóláshasonlatok találhatóak a szókapcsolatot alkotó első szó betűrendben elfoglalt helyzetének megfelelően (a kezdő helyzetben lévő *vkinek*, *vmilyen* stb. típusú vonzatokat, illetve a zárójeles alakokat – pl. *vkinek (a) füle hallatára* – a betűrend szempontjából nem vettük figyelembe); a jobb olvashatóság érdekében a szólásokat és szóláshasonlatokat a margón a • segédjel azonosítja, külön rövidítéssel azonban nem láttuk el ezt a számszerűleg legnépesebb alapkategóriát;
 - a szócikk második részében a nagybetűvel kezdődő és HM. rövidítéssel is jelzett, ún. szokványos helyzetmondatok, szójárások találhatóak, szintén a kezdőszavuk ábécérendjében (a jobb olvashatóság érdekében a helyzetmondatokat a margón a ■ segédjel azonosítja);
 - a szócikk harmadik részében a nagybetűvel kezdődő és KM. rövidítéssel is jelzett klasszikus közmondások találhatóak, szintén a kezdőszavuk ábécérendjében (a jobb olvashatóság érdekében a közmondásokat a margón a ♦ segédjel azonosítja).

A frazémák szótári alakja

- Magát a frazémát az általános szótárírási gyakorlatnak megfelelően általában a lehető legsemlegesebb alakban adjuk meg:
 - Az ige, hacsak nem más alakban rögzült, mindig egyes szám harmadik személyben szerepel.
 - A kifejezésen belül kerek zárójelbe kerülnek a kifejezésbe beilleszthető, de tetszés szerint el is hagyható elemek: **(örökké) az anyja szoknyáján ül**.

A változatok kezelése

Ha a frazéma szóállományában is eltér az alapalaktól, a változatokat az alábbi módon kezeljük:

- A szókapcsolat szóállományának az alapalaktól eltérő változatait szögletes zárójelben jelöljük. Ha a változatokon belül szinonimák is lehetségesek, ezeket a *v.* rövidítéssel választjuk el egymástól: **megeresztí [nekieresztí v. tágra eresztí] a gyeplőt; aljas [hitvány v. ocsmány v. ronda v. undorító] féreg**. Az első szókapcsolat tehát például háromféleképpen olvasható: **megeresztí a gyeplőt, nekieresztí a gyeplőt, tágra eresztí a gyeplőt**. (Jóllehet a tagmondatokat bevezető *vagy* szó előtt a magyarban általában vessző áll, e kötőszó rövidített, a szótárszerkesztésben megszokott *v.* változata esetében eltekintettünk e szabály következetes – és a szótári alakokban, meghatározásokban inkább zavaró – érvényesítésétől.)
- A szóláshasonlatok esetében – az egyértelműség kedvéért – a mint, hogy kötőszókat megismételjük, ha új hasonlatváltozatról van szó: **úgy vigyáz vmire, mint a szeme fényére [világára v. mint a két szemére]**.
- A jelentésükben megegyező, de szerkezetükben, vonzathasználatukban vagy szórendjükben eltérő változatokat egy szótári egységként kezeljük, és pontosvesszővel választjuk el egymástól: **angyalbőrbe öltözik; felveszi az angyalbőrt** vagy **móresre tanít vkit; megtanít móresre vkit**.
- A helyzetmondatoknál, közmondásoknál – azonos jelentés mellett – gyakoriak a szórendi változatok. Ezt – noha a szerkezeti, szórendi változatokat a szólásokban és szóláshasonlatokban egyébként pontosvesszővel választjuk el egymástól – a teljes mondat szögletes zárójel közötti megadásával jelezzük, mert a mondatok végét jelző pont, felkiáltójel vagy kérdőjel után a pontosvessző zavaró lett volna. A szögletes zárójelen belüli egyéb változatokat a *v.* rövidítés jelzi. Pl.: **A java még hátravan. [Hátravan még a java. v. (Még csak) most jön a java.]**
- A helyzetmondatok lényegükből fakadóan mikrodialógusokban hangzanak el. Ennek megfelelően egységes szótári alakjuk meghatározása sem mindig könnyű. Mivel azonban leggyakrabban az egyes szám második és harmadik személyű alakokban használjuk őket, mi is ezeket az alakokat tüntettük fel leginkább. Pl.: **Ne szórakozz(on) velem!** Természetesen ha ezektől eltérő alak(ok) a gyakori(ak), szótárunk is azt vagy azokat adja meg: **Ha addig élek is!**
- Az azonos jelentésű igekötős és nem igekötős változatoknál a vagylagosságot az igekötő kerek zárójelbe tétele jelzi: **(be)füzi vkinek az agyát**. Tehát az előző szólás olvasható úgy is, hogy **befüzi vkinek az agyát**, de úgysis, hogy **füzi vkinek az agyát**.

A frazémákban szereplő vonzatok

- Gyűjteményünk célul tűzte ki azt is, hogy megadja a szókapcsolatok, illetve a bennük szereplő igék vonzatát **(beleüti az orrát vmibe; hadilábon áll vkivel v. vmivel; vkinek (halvány) dunsztja sincs vmiről** stb.). Ennek nagy jelentősége van, mert a vonzatok ismeretének hiányában a kifejezések használata, mondatba illesztése – elsősorban persze a magyart mint idegen nyelvet tanulók számára – nem mindig egyértelmű. (A tapasztalatok

szerint azonban még a magyar anyanyelvűek hétköznapi beszédében is megfigyelhető bizonyos grammatikai „gyöngülés”, hevenyészetség, amely leginkább a téves vonzathasználatban nyilvánul meg.) Az is említést érdemel, hogy a jelentésváltozatok gyakran vonzathelyi eltéréssel párosulnak: **töri a fejét** *vmín* v. *vmiben*. Ezeket a frazémákhoz tartozó, a használat számára tehát fontos kiegészítő grammatikai elemeket dőlt betűvel és a szokásos szótári rövidítésekkel (*vkinek*, *vmitől*, *vmilyen* stb.) jelöltük.

- Az alanyi pozícióban lévő *vki*, *vmi* elemeket – indokolt kivételtől eltekintve – nem jelöltük (**ismeri a dürgést; lelki fröccs**). Az alany élő vagy élettelen voltát gyakran a szólásdefiniáció teszi egyértelművé.
- A *vkinek*, *vminek* határozatlan névmási ragos alak a birtokos személyragozás (személyjelzés) harmadik személyében álló főnév előtt a birtokos jelzőt képviseli akkor, ha az igei cselekvés alanya és a birtokos jelző nem azonos személyű: **beszél vkinek a fejével**.
- Ha a *vkinek*, *vminek* ragos alak mellett nem birtokos személyraggal (személyjellel) ellátott főnév áll, akkor a *vkinek*, *vminek* alak természetesen részeshatározó és a frazéma mögé kerül: **fügét mutat vkinek**.
- Ha a vonzat fakultatív, azt kerek zárójelben adtuk meg: **agyvérzést kap (vkitől v. vmitől); lelesik vkinek az álla (vmitől)**.
- A kezdő helyzetben lévő *vkinek*, *vminek* stb. vonzatokat a szólások betűrendbe állításakor nem vettük figyelembe.

A frazémák lexikai (stílus- és használati körére vonatkozó) minősítése

- Azok az időbeli, regionális, csoportnyelvi és stiláris jegyek, minősítések, amelyek a kifejezések használatát a nem anyanyelvi használó számára döntő módon befolyásolják és a szélesen értelmezett semleges nyelvhasználattól egyik vagy másik irányban markánsan eltérnek, közvetlenül a szókapcsolat mögött és az értelmezés előtt szerepelnek kiskapitális betűtípussal, ha az egész frazémára vonatkoznak (**van néhány atmoszféra vkiben** BIZ., TRÉF. ‘kissé becsipett, ittas’). Előfordulhat, hogy a szókapcsolatnak több jelentése is van, és egy-egy ilyen minősítő jegy csak valamelyik – a) vagy b) – jelentésére vonatkozik. Ekkor a minősítés a jelentést megkülönböztető betű és az értelmezés közé kerül (**beüt az áldás** BIZ. a) ‘váratlanul régóta remélt, nagyon jó dolog történik’; b) GÚNY. ‘váratlan balszerencse következik be’). Több lexikai jegy megléte esetén azokat az alábbi sorrendben adjuk meg: időbeli → regionális → csoportnyelvi → stiláris jegy. Pl: **elme gyvakondokországba** RÉG., NÉP., TRÉF. ‘meghal és eltemetik’; **sűrített marxizmus** RÉG., SZLENG, TRÉF. ‘rendőri gumibot’. Ezek a minősítő jegyek egyrészt a szókapcsolatok valamelyik eleméből következnek, másrészt – és talán gyakrabban – a szövegtípusból, a beszédhelyzetből, a partnerek egymáshoz való szociális viszonyából fakadnak. A lexikai minősítések kialakításában elsősorban a forrásmunkák között megadott szótárakra támaszkodtunk. „A rövidítések és a jelek magyarázata” című részben soroljuk fel a használt minősítéseket és meghatározásaikat.

A jelentésmagyarázatok

- A kifejezés után következik annak minél pontosabb, a használatára vonatkozó, értékelő mozzanatokot is tartalmazó metanyelvi értelmezése, jelentésmagyarázata.
 - Ha egy-egy kifejezésnek több jelentése is van, ezeket a); b); c) jelöléssel különítettük el.
 - A jelentésmagyarázatokon belül azokat az alakokat (feltételes mód, tagadó alak stb.), amelyek használata gyakori vagy kizárólagos, továbbá az esetleges kontextuális, a szókapcsolatok speciális használatára utaló megjegyzéseket kerek zárójelek között tüntetjük fel: **míg a világ világ lesz; míg fennáll a világ** (állító mondatban) örökké, (tagadó mondatban) sohasem; **az örök békeség** VÁL. ‘a halál (nyugalma, békéje, csendje)’; **úgy ellátja vkinek a baját, hogy (az) attól koldul** nagyon megver vkit (gyakran fizikai erővel való fenyegetésként is: **Úgy ellátom a bajod, hogy attól koldulsz!**).
 - Vannak olyan esetek, amikor a kifejezés és annak jelentése, parafrázisa közé nem lehet a szokásos módon – persze a szükséges szemantikai többletek hangsúlyozásával – mintegy egyenlőségelet tenni (tehát például mint a **jobb belátásra jut [tér]** frazéma esetében, amelyet viszonylag egyszerűen meghatározhatunk az alábbi módon: ‘a korábbinál helyesebben, józanabban ítéli meg a dolgo(ka)t v. viselkedik’). A **Kár a benzinért** típusú és a nemzetközi szakirodalomban pragmatikus helyzetmondatoknak, konvencionális szójárásoknak is nevezett frazémák, illetve a **Sok beszédnek sok az alja** típusú közmondások azonban általában adott beszédhelyzetben, azzal kapcsolatos reakcióként, annak értékeléseként hangzanak el, tehát mindig a beszélő álláspontját, a beszédhelyzetet tükrözik. Lexikográfiai újításként ezt jelzi, hogy ilyen esetben a teljes metanyelvi értelmezés kapcsos { } zárójelbe kerül: **Kár a benzinért!** HM., BIZ. {lebeszélés, leintés kifejezése: nem érdemes, nem éri meg a fáradságot, hiábavaló az igyekezet}; **Tedd be kívülről az ajtót!** HM., BIZ. {felszólítás távozásra: menj ki, tűnj el!}; **Ki korán kel, aranyat lel.** KM. {a szorgalmas munkának megvan az eredménye}.

A NÉVFELIDÉZŐ SZÓKAPCSOLATOK

Amint erre már fentebb utaltunk, a törzsanyagtól elkülönítve válogatást adunk a mindennapi nyelvhasználatban igen gyakori és tulajdonneveket helyettesítő, névfelidező⁸ metaforikus szókapcsolatokból, „ragadványnevekből”, amelyeket klasszikus szótári definícióval nem is lehet ellátni (pl. a **kálvinista Róma** ‘Debrecen’, a **legnagyobb magyar** ‘Széchenyi István’ stb.). E válogatás anyagát a mutatók nem tartalmazzák.

A MUTATÓK

Fogalomköri mutató

A gyűjteményt a rokon értelmű kifejezéscsoportok visszakeresése és az aktív, produktív szótárhasználat még hatékonyabbá tétele érdekében részletes fogalomköri mutató is kiegészít-

⁸ Az elnevezés Grétsy László szíves közlése.

ti. Ez adott – többnyire főnevekkel, igékkel és melléknevekkel azonosított – fogalomkör vagy másképpen kulcsfogalom megnevezése alatt (pl. **BUTA**, **BUTASÁG**; **CSODÁLKOZIK**, **CSODÁLKOZÁS** stb.) felsorolja a vonatkozó szókapcsolatokat, lehetővé téve a használnak az egy-egy fogalomkörhöz kapcsolódó célirányos keresést, vagy újabb, addig még ismeretlen szinonim kifejezések elsajátítását. Ezeket ugyanis – mivel sem a keresett kifejezéseket, sem pedig azok alkotóelemeit nem ismeri – aktív felhasználóként egyébként csak véletlenül találhatja meg a szótárban.

Szómutató

Szótárunk szómutatója a szókapcsolatokat a bennük található minden tartalmas szónál felidézi. Például a *Magyar szólástár* első részében a **VERÉB** címszó alatt kifejtett **Jobb ma egy veréb, mint holnap egy tűzok** állandósult szókapcsolat egyaránt megtalálható e mutatóban a **HOLNAP**, a **JÓ**, a **MA**, a **TŰZOK** és a **VERÉB** szavaknál.

A SZERKESZTŐK KÉRÉSE AZ OLVASÓHOZ

Kérjük kedves Olvasóinkat, juttassák el hozzánk észrevételeiket, hiba- és hiányjelzéseiket, új kifejezésekre vonatkozó javaslataikat. Minden jelzést és javaslatot örömmel fogadunk, és igyekezni fogunk felhasználni a *Magyar szólástár* további kiadásaiban.

Levélcím: Tinta Könyvkiadó – 1116 Budapest, Kondorosi út 17.

Villámposta (e-mail): kissgabo@mail.elender.hu

Honlap: www.tintakiado.hu

Budapest, 2003. április

A szerkesztők

A rövidítések és a jelek magyarázata

HM.	helyzetmondat (▪)
KM.	közmondás (♦)
BIZ.	bizalmas, fesztelen, közvetlen
GÚNY.	gúnyos, ironikus
NÉP.	népnyelvi (az ország nagy területén ismert, a stílusnak népies szint adó)
PEJ.	pejoratív, rosszalló, lekicsinylő
RÉG.	régi, régies, elavulóban, kiveszőben lévő
RITK.	a köznyelvben még élő, de ritkán használatos
SZÉPÍTŐ	szépítő, eufemisztikus
SZLENG	szleng, argó, ifjúsági nyelv, nagyon fesztelen, humoros társalgási nyelv
TRÉF.	tréfás
VÁL.	választékos, irodalmi, emelkedett
VULG.	vulgáris, durva, közönséges, sértő
ill.	illetőleg, illetve
l.	lásd!
v.	vagy
vkí, vmi stb.	valaki, valami stb.
→	lásd!
	a mutatókban a szókapcsolatokat választja el egymástól
;	azonos jelentésű szókapcsolatok szerkezeti változatait választja el
< >	a mai nyelvállapot szerint csak állandósult szókapcsolat elemeként előforduló címszó elvont alakját, az idegen írású vagy hangzású, valamint a hangsúlyosan argotikus címszavakat jelzi (pl. <i>hadiláb, kurz, jergli</i>)
()	a) nem kötelező elem az állandósult szókapcsolatban v. annak értelmezésében; b) gyakori v. kizárólagos fogalomkörü v. használatkörü megszorítás az állandósult szókapcsolat értelmezésében
[]	a) a címszó alakváltozatait jelöli b) a szókapcsolat szóállományának az alapalaktól eltérő változatait, szinonimáit jelöli c) a fogalomkörü mutatóban a kulcsfogalmak közötti képzettársításokon vagy rokon értelmű kapcsolatokon alapuló viszonyt jelöli
{ }	a helyzetmondatok, közmondásszerű szólások, közmondások esetében a beszélő álláspontját, értékelését jelöli
•	a szólások tipográfiai segédjele
▪	a helyzetmondatok (HM.) tipográfiai segédjele
♦	a közmondások (KM.) tipográfiai segédjele

Feldolgozott szótárak

- A magyar nyelv értelmező szótára. I–VII.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966.
- ANDRÁS T. LÁSZLÓ – KÖVECSES ZOLTÁN: *Magyar–angol szlengszótár.* Maecenas Könyvkiadó, Budapest, 1991.
- BALÁZS GÉZA: *Miért jobb a sör a nőknél? Kocsmafilozófia, aszfalköltészet, internetfolklor.* Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2001.
- BALÁZS MARGIT: *A haza bölcse, a bolond gróf és a többiek. Ragadványnevek történelmünkben.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001.
- BÁRDOSI VILMOS: *Francia–magyar szólásszótár.* Corvina, Budapest, 1997.
- BARÓTI SZABÓ DÁVID: *A magyarság virágai.* Komárom, 1803.
- BARTOS TIBOR: *Magyar szótár. Egymást magyarázó szavak és fordulatok tára. 1–2.* Corvina, Budapest, 2002.
- CSABAINÉ CSER KATALIN: *Régi magyar szólásmondások.* Elektron Kiadó Kft., Budapest, 2002.
- CSEFKÓ GYULA: *Szállóigék, szólásmódok.* Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2001, [A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 28, 1930¹].
- CSIZMADIA KÁROLY: *Bibliai eredetű szállóigék, szólásmondások, közmondások.* A Hazafias Népfront Győr-Sopron Megyei Bizottsága, Győr, 1987.
- DUGONICS ANDRÁS: *Magyar példabeszédek és jeles mondások. 1–2.* Szeged, 1820.
- ECKHARDT SÁNDOR – KONRÁD MIKLÓS: *Magyar–francia nagyszótár.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999.
- FÁBIÁN ZSUZSANNA: *Italianizmusok.* Terra, Budapest, 1986.
- GYÖRI GYULA: *Ariadné fonala. Naponta megidézett antik hősök. Antik eredetű kifejezések, szókapcsolatok magyarázatokkal.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1992.
- HALÁSZ ELŐD – FÖLDES CSABA – UZONYI PÁL: *Magyar–német nagyszótár.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1998.
- HERNÁDI MIKLÓS: *Közhelyszótár.* Gondolat, Budapest, 1976¹; Aranyhal Könyvkiadó, Budapest, 2001⁴.
- HOFFMANN OTTÓ: *Mini-tini-szótár. A mai magyar diáknyelv szinonimaszótára.* University Press, Pécs, 1996.
- Magyar értelmező kéziszlentár.* Szerkesztette: Juhász József, Szőke István, O. Nagy Gábor, Kovalovszky Miklós. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.

- KARDOS TAMÁS – SZÜTS LÁSZLÓ: *Diáksóder*. Falukönyv–Ciceró Kiadó, Budapest, é. n.
- KÁRPÁTI PAUL – WESTERHAUSEN KATALIN: *Magyar–német szólások. Redensarten Ungarisch-deutsch*. Argumentum, Budapest, 2001.
- KERTÉSZ MANÓ: *Szokásmondások*. Helikon, Budapest, [1922¹] 1985.
- KISS GÁBOR: *Magyar szókincstár. Rokon értelmű szavak, szólások és ellentétek szótára*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 1998.
- KISS GÁBOR – PUSZTAI FERENC: *Új szavak, új jelentések 1997-ből*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 1999.
- KÖVÉCSÉSZ ZOLTÁN: *Magyar szlengszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1998.
- MAGAY TAMÁS: *Angol és amerikai kifejezések szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999.
- MAGAY TAMÁS – ORSZÁGH LÁSZLÓ: *Magyar–angol szótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000.
- MARGALITS EDE: *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások*. Kókai Lajos, Budapest, 1896.
- MIHÁLYI JÓZSEF: *Magyar szólások és fordulatok*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1963.
- O. NAGY GÁBOR: *Magyar szólások és közmondások*. Gondolat, Budapest, [1966] 1976².
- O. NAGY GÁBOR: *Mi fán terem?* Gondolat, Budapest, 1979³.
- O. NAGY GÁBOR – RUZSICZKY ÉVA: *Magyar szinonimaszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.
- PACZOLAY GYULA: *750 magyar közmondás és szólás*. Veszprémi Nyomda Kft., Veszprém, 1991.
- PÓRA FERENC: *A magyar rokon értelmű szók és szólások kézikönyve*. Gondolat, Budapest, [1907¹] 1991.
- TÓTFALUSI ISTVÁN: *Színes szinonimatár*. Háttér Kiadó, Budapest, 1997.
- TÓTH BÉLA: *Szájruól szájra. A magyarság szálló ígéri*. Atheneum, Budapest, 1901; Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994 (Reprint sorozat).
- UJVÁRY ZOLTÁN: *Szólásgyűjtemény*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- VARGA JUDIT – SAARINEN SIRKKA: *Veikö kissa kielen? Finn–magyar frazeológiai szótár*. PPKÉ, BTK, Piliscsaba, 2000.
- VÖÖ GABRIELLA: *Szaván fogjuk. Erdélyi magyar szólások*. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 1999.

Bibliográfiai válogatás a magyar nyelvű szakirodalomból
a frazeológia elméleti kérdései iránt érdeklődőknek

- ÁBRAHÁM IMRE: *Főbb frazeológiai kapcsolatok Nyúl község nyelvében*. Budapest, 1982. (Nyelvtudományi Dolgozatok, 34.)
- BALÁZS GÉZA: Állandósult szókapcsolatok. In: Sipos Lajos (főszerk.): *A magyar nyelv és irodalom enciklopédiája*. Magyar Könyvklub, Budapest, 2002. 141–146.
- BÁRDOSI VILMOS – HESSKY REGINA: Frazeológiai egységek szótári leírásának kérdései, *Filológiai Közlöny*, 1992 (3–4). 103–113.
- ELEKFI LÁSZLÓ – KOVALOVSZKY MIKLÓS: Állandó szókapcsolatok. In: Grétsy László – Kovalovszky Miklós (szerk.): *Nyelvművelő Kézikönyv*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. I. 172–175.
- FÁBIÁN PÁL – SZATHMÁRI ISTVÁN – TERESTYÉNI FERENC: *A magyar stilisztika vázlatja*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1974.
- FÁBIÁN ZSUZSANNA: Gondolatok a frazeológiai egységek szótári elrendezéséről. *Filológiai Közlöny*, 1984 (30). 297–303.
- FÓNAGY IVÁN: Beszéd és valószínűség. *Magyar Nyelvőr*, 1962. 309–320.
- FÓNAGY IVÁN: Nyelvek a nyelvben. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*, XII. 1978. 61–105.
- GÓSY MÁRIA: A szintaktikailag pontosan nem elemezhető alárendelt összetett szavak rendszere. *Magyar Nyelv*, 1975. 47–57.
- HADROVICS LÁSZLÓ: *Magyar frazeológia. Történeti áttekintés*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995.
- JUHÁSZ JÓZSEF: *A frazeológiai egységek néhány kérdése*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963. 150–153. (Nyelvtudományi Értekezések, 40.)
- JUHÁSZ JÓZSEF: A frazeológia mint nyelvészeti diszciplína. In: Rácz Endre – Szathmári István (szerk.): *Tanulmányok a mai magyar nyelv szókészlettana és jelentéstana köréből*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1980. 79–97.
- KEMÉNY GÁBOR: *Képekbe menekülő élet*. Balassi Kiadó, Budapest, 1993.
- KEMÉNY GÁBOR: *Bevezetés a nyelvi kép stilisztikájába*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2002. (Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához XIV.)
- KISS JENŐ: *Állandó szókapcsolatok a rábaközi Mihályiban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. (Nyelvtudományi Értekezések, 127.)
- R. MOLNÁR EMMA: *Alapforma és változat kérdése a szólások vizsgálatában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 575–578. (Nyelvtudományi Értekezések, 104.)
- R. MOLNÁR EMMA: *A szólások és közmondások nyelvi és nyelvhasználati arculata*. Kandidátusi

disszertáció, 1984.

O. NAGY GÁBOR: Mi a szólás? *Magyar Nyelvőr*, 1954. 110–126; 396–408.

O. NAGY GÁBOR: *A magyar frazeológiai kutatások története*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. (Nyelvtudományi Értekezések, 95.)

ROZGONYINÉ MOLNÁR EMMA: A szólások grammatikai tulajdonságai. *Magyar Nyelvőr*, 1981. 339–347.

SOMHEGYI GYULA: Poligén frazém sorok a magyarban. *Magyar Nyelvőr*, 1987. 338–344.

SZATHMÁRI ISTVÁN: Gondolatok a magyar frazeológiai kutatásokról. *Magyar Nyelv*, 1966. 504–511.

TOLNAI VILMOS: *A szólásokról. Adalék a szóláshasonlatok, szólásmódok és közmondások elméletéhez*. Budapest, 1910. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 12.)

TOLNAI VILMOS: Szólások. Szóláshasonlat, szólásmód és közmondás. *A magyarság néprajza, III. Szellemi néprajz, I.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, é. n. [1943]². 350–384.

VOIGT VILMOS: Új jelenségek a szóláskutatásban. (O. Nagy Gábor emlékének). *Magyar Nyelv*, 1981. 404–409.

VOIGT VILMOS: Kisepikai prózaműfajok. In: Voigt Vilmos (főszerk.): *A magyar folklór*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 7. fejezet, 303–355.